

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ЧАСУ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

© Калінічева Г., 2008

Розглянуто актуальні проблеми модернізації національної системи вищої освіти в контексті входження України до європейського освітнього простору, висвітлюються стратегічні напрями і заходи модернізаційних зрушень у вищій освіті в умовах глобалізаційних викликів часу.

Ключові слова: вища освіта, модернізація, глобалізаційні виклики часу.

Galyna Kalinicheva. Globalization summons of time as the determinant of modernizational changes in ukraine higher education system.

The article is devoted to the actual problems of modernization national higher education system in the context of Ukraine entering into the European educational space. The strategic directions and steps of modernizational changes in higher education system in the conditions of the globalization summons of time are examined.

Key words: higher education system, modernization, globalization summons of time.

Актуальність проблеми зумовлена принципово якісними соціальними змінами, що зазнало людство на рубежі ХХ–ХХІ століть і які спричинені поширенням глобалізаційних процесів на всі галузі людського життя. Одним з найвагоміших соціальних зрушень стало зростання функціональної ролі освіти в забезпеченні економічного і соціального прогресу суспільства, посилення її істотного впливу на людину і суспільство. Перетворення освіти на один з вирішальних соціокультурних чинників інформаційного суспільства – „суспільства знань”, „суспільства освіти” потребує відповідних змін як в організації системи національної вищої системи, так і в змісті, формах і методах навчального процесу. Адже сьогодні глобалізаційні процеси розглядаються у більшості своїх проявів не тільки як специфічна форма ущільнення соціального і освітнього простору, а як процес нелінійного розгортання соціальної творчості та життєтворчості індивідів.

Розробку кількох концепцій, автори яких прагнули побудувати пояснювальні моделі глобальних змін, було започатковано у другій половині ХХ століття. Це концепція „кінця історії” Ф. Фукуями, теорія „зіткнення цивілізацій” С. Хантінгтона, американоцентричні концепції З. Бжезинського і Г. Кіссінджера, універсальна світ-системна концепція розвитку людського суспільства І. Валлерстайна, розгляд глобальних змін через моделі постіндустріального (Дж. Белл), суперіндустріального (Е. Тоффлер), постеконічного (В. Іноземцев) та інформаційного суспільства (Й. Масуда).

Становлення основ постіндустріального суспільства та гуманоцентрична переорієнтація світоглядних основ розвитку сучасної цивілізації детермінували істотні зрушення у філософських основах сучасної освіти. Загальносвітоглядні новації у аналітичній філософії полягали, серед іншого, у розробці методології аналізу сучасної освіти як детермінанти розвитку постіндустріального суспільства (К. Нора, М. Мінк, Е. Тоффлер, Т. де Шарден, А. Швейцер, М. Шелер, Ф. фон Хайек та інші). Провідні автори сучасної постмодерністської філософії (Т.Кун, Ж.-Ф. Ліотар, Р. Рортрі, П. Фейєрабенд, М. Фуко, Ф. Хігс та інші) вважають, що неможливо досягнути природу речей незалежно від соціальних чинників; їм належить формулювання нових теорій, що претендують на пояснення масштабних культурних змін у сучасну епоху.

У межах постмодерністської філософії створюється нова методологія філософського дослідження, що ґрунтується на розумінні мінливості та принципової варіативності соціального життя, яке не може мати ні однозначної інтерпретації, ні однозначного прогнозу. Для аналізу сучасних освітніх процесів науковці послуговуються сьогодні різними філософськими

постмодерністськими методологіями. Особливе місце серед методологічних засад належить синергетиці як концепції самоорганізації та теорії „динаміки поля” П.Штомпки, який вважає, що соціальні зміни відбуваються на таких елементарних рівнях “соціокультурного поля”: 1) ідей (ідеологій, теорій тощо); 2) норм і цінностей; 3) взаємодій і організаційних зв’язків і, нарешті, 4) інтересів і статусів [13].

Останніми роками в Україні з’явилося чимало аналітичних публікацій в періодичних виданнях, дисертаційних досліджень, одноосібних і колективних монографій, в яких автори висвітлюють низку освітянських проблем, зокрема, реформації у національній системі вищої освіти. Здебільшого науковці пов’язують розробку нової методології сучасної освіти із становленням та розвитком нової філософської галузі – філософії освіти.

Л. Рижак вважає, що “філософія освіти, як самостійна ділянка філософського знання, постає на початку ХХ століття завдяки Дж. Д’юї” [10, с. 21]. Натомість, на думку М. Михальченка, філософія освіти, як нова дослідницька сфера, виникла на Заході в середині ХІХ століття на перетині педагогіки і філософії. “Її джерела – загальна філософія, філософсько-світоглядні узагальнення досвіду педагогічної практики, педагогічні новації, які виникли у зв’язку з економічними і політичними змінами в Європі і Північній Америці” [8, с. 45].

Ствердження філософії освіти як самостійної ділянки філософського знання на пострадянських теренах і в Україні, зокрема, тривало протягом 90-х років ХХ століття. Її конституювання пов’язане з іменами В. Андрущенка, Б. Гершунського, І. Зязюна, К. Корсака, В. Кременя, В. Лугового, М. Лукашевича, В. Лутая, М. Михальченка, М. Розова, П. Таланчука, Х. Тхагапсоева, А. Урсула, П. Щедровицького та інших вчених.

Різноманітні аспекти формування сучасної філософсько-освітньої парадигми з огляду на виклики глобалізації та соціально-політичне реформування українського суспільства, культурно-цивілізаційні засади функціонування освіти, світові тенденції в її реформуванні, а також актуальні проблеми модернізаційних зрушень у системі вищої освіти в контексті входження України до європейського освітнього простору розглядаються в роботах В. Андрущенка, В. Астахової, К. Астахової, Г. Балла, В. Бежа, В. Вікторова, Д. Дзвінчука, А. Джуринаського, М. Дробнохода, М. Згуровського, І. Зязюна, І. Каленюк, С. Клепка, Н. Коломінського, К. Корсака, В. Кременя, В. Кудіна, В. Кушерця, В. Лугового, М. Лукашевича, В. Лутая, М. Михальченка, О. Навроцького, С. Ніколасенка, Н. Ничкало, В. Огаренка, В. Огнев’юка, М. Романенка, В. Ткаченка та багатьох інших науковців.

Незважаючи на достатньо потужний масив різноманітної літератури і публікацій з актуальних освітянських питань, сьогодні потребують подальшого аналізу проблеми модернізації, поступального розвитку та ефективного функціонування національної системи вищої освіти в умовах сучасного глобалізованого, інформаційного суспільства знань.

З огляду на євроінтеграційну стратегію розвитку нашої держави і входження України до європейського освітнього простору, метою статті є висвітлення стратегічних напрямів, реальних шляхів і заходів модернізаційних зрушень у національній системі вищої освіти в контексті глобалізаційних викликів часу.

Зазнавши до кінця ХХ століття принципово якісних змін, людство вступило в третє тисячоліття, характерною ознакою якого є глобалізація, яка за І. Валлерстайном, є загальносвітовим соціальним процесом, що проявляється в інтенсифікації обміну ідеями, інформацією, товарами, стандартами та веде до утворення єдиної соціально-економічної світової системи [2, с. 12]. Сутність глобалізації полягає в перетворенні людства в єдину структурно-функціональну систему. Країни і народи, які тривалий час перебували у своєму закритому територіальному, етнічному, соціальному або ідеологічному просторі, поступово стають частиною взаємозалежного і взаємообумовленого єдиного людського співтовариства.

Феномен глобалізації виходить за економічні межі і охоплює практично всі основні сфери суспільної діяльності, а також політику, ідеологію, освіту, науку, культуру, спосіб життя та самі умови існування людства. Зокрема, глобалізація в освіті веде до її інтернаціоналізації, стандартизації знань та формування єдиної системи цінностей. Технологічні новації детермінують

перехід людства від індустріального суспільства до глобального інформаційного, основним ресурсом якого є знання та освітній капітал. Проте сучасна глобалізація, за баченням А. Тойнбі, зумовлює низку викликів [11].

“Суспільство знань” потребує якісно іншої освіти, а тому зумовлює перебудову освітніх систем, їх модернізацію відповідно до глобалізаційних викликів часу. Зокрема, нагальною потребою сьогодення для більшості країн світу постає необхідність переходу від усталеної адаптаційної освітньої моделі, притаманної індустріальному і постіндустріальному суспільствам до моделі інноваційної, мета якої, на думку Е. Тоффлера, полягає у розвитку здібностей людини швидко й раціонально адаптуватися до мінливих умов. За його баченням, в умовах подальшого безперервного зростання факторів швидкоплинності, новизни та різноманіття людям, котрі житимуть в суперіндустріальному суспільстві, знадобляться нові вміння і навички: вміння вчитися, вміння спілкуватися і вміння вибирати [12, с. 449].

На необхідність забезпечення високої функціональності людини в умовах, коли зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна покоління людей, вказує і В. Кремень. Вчений наголошує на тому, що в умовах глобалізованого світу актуалізується потреба у віднайденні раціональних схем співвідношення між розвитком знань, високих технологій і людською здатністю їх творчо засвоювати. Він вказує також на необхідність формування у людини здатності до свідомого й ефективного функціонування в умовах небувалого ускладнення відносин у глобалізованому, інформаційному суспільстві, зростання комунікативності життя та інформаційної насиченості середовища життєдіяльності [5, с. 158].

Оскільки Україна все швидше втрачає зовнішні бар'єри і стає все більше відкритою для всього комплексу глобалізаційних процесів, сьогодні набуває актуальності об'єктивна необхідність модернізації національної системи вищої освіти, адже вона – одна з найчутливіших до всього глобального зовнішнього впливу частина нашого суспільного механізму.

У вітчизняній науковій і публіцистичній літературі існує декілька підходів до тлумачення терміну та визначення сутності модернізації, здебільшого вона розглядається під кутом зору цивілізаційного підходу. М. Михальченко зазначає: “Один підхід, на наш погляд, однобокий, розглядає модернізацію як долучення до європейської (християнської) цивілізації. Інший, більш зважений, розглядає модернізаційні процеси в рамках концепції плюралізму розвитку світових цивілізацій, коли модернізація розглядається як природний, але прискорений процес освоєння вже існуючих цивілізаційних досягнень у рамках “своєї” цивілізації і включення в суспільне життя країни досягнень інших цивілізацій” [7, с. 32]. У своєму дослідженні ми спираємось на концептуальні підходи М. Михальченка, який наголошує на тому, що “...сучасна велика, глобальна модернізація суспільства дедалі частіше залежить від духовної взаємодії цивілізації”, а модернізацією називає “будь-яке динамічне, свідомо регульоване і якісне поліпшення в економічній, політичній сферах” та розглядає її “як частину більш широкого процесу трансформації” [7, с. 32–34]. Вчений акцентує увагу на тому, що модернізація орієнтує суспільство і його структури, сфери на вдосконалення, просування вперед, на розробку й реалізацію нових цілей, задач, пріоритетів, стратегій. За його баченням, модернізація – це творчо-перетворювальна функція розвитку, але специфічна – як засіб оновлення суспільства. Цікавою й оригінальною є така думка М. Михальченка: “Модернізація, дійсно, є незавершеним проектом – проектом, що ніколи не завершується у глобальному вимірі. Суспільство, що завершило модернізаційний проект, може вирушати на історичний смітник” [7, с. 35].

Загальна ідеологія модернізації освіти, на думку В. Андрущенка, має бути спрямована на підвищення її ефективності і конкурентоспроможності, її сутність полягає в “...збереженні минулого, його очищенні від деформацій і осучасненні у відповідності зі світовим досвідом” [1, с. 372].

Реалії українського сьогодення та їх узагальнення й аналіз в роботах В. Андрущенка, К. Корсака, В. Кременя, М. Михальченка [1, 4, 5, 6, 7], інших вчених свідчать, що у вітчизняній освітній галузі вже відбулися зміни, детермінантою яких виступили саме глобалізаційні чинники. Так, здійснено перегляд основної мети і завдань освітянської діяльності, триває перехід від виховання громадянина певної країни до формування громадянина світу; відбувається піднесення ролі морального і патріотичного

виховання; активізується орієнтація на особистісно-орієнтоване навчання; очевидно стає зміна пріоритетів у вивченні дисциплін та предметів, поглиблюється опанування “людинознавчих” курсів; актуалізується трансформація форм і методів передачі знань, зокрема, впровадження в навчальний процес інноваційних освітніх технологій; характерним явищем сьогодні є зростання ролі “неформальної” частини світової освіти, зокрема, засобів масової інформації тощо.

Процес глобалізації спричинив також низку модернізаційних зрушень і в системі вищої освіти, зокрема, характерним явищем сьогодення стали: зміна сучасної філософсько-освітньої парадигми, в основу якої покладена ідея гуманізації і гуманітаризації вищої освіти та пріоритетності якості освіти; ступеневість освіти та продовження її тривалості (“освіта протягом життя”); впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу; активізація міжнародного обміну студентами і викладачами та їх академічної й трудової мобільності; розвиток дистанційної освіти (діяльність “електронних університетів”, що забезпечують освіту “без кордонів”); активне впровадження в навчальний процес інформаційно-комунікаційних технологій, новацій в управлінні вищою освітою, зміцнення децентралізованої управлінської моделі тощо.

Освітнім брендом і засобом євроінтеграційного поступу став для України Болонський процес. Підтримуючи загальне розуміння мети Процесу і обов’язків країн-учасниць, зазначених в Болонській декларації, і подальших комюніке в Празі, Берліні, Бергені, наша держава підтверджує свої обов’язки і щодо своїх дій в межах Болонського процесу з метою формування Європейського простору вищої освіти.

Процес об’єднання Європи, його руху на схід супроводжується формуванням загального освітнього і наукового простору, розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій галузі, де якість вищої освіти виступає засадним принципом дієвості цього процесу. У Комюніке Конференції міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти, що відбувалась в травні 2007 року в Лондоні, зазначалось, що досягнення останніх двох років наблизили європейські країни до реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти. Створення Європейського простору вищої освіти спирається на багату та різноманітну європейську культурну спадщину і ґрунтується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, що сприятимуть мобільності і працевлаштуванню, а також привабливості і конкурентоспроможності Європи. “Коли ми дивимось в майбутнє, ми розуміємо, що в світі, який постійно змінюється, зростатиме потреба в адаптації наших систем вищої освіти, підтримці конкурентоспроможності Європейського простору вищої освіти, а також можливості Європейського освітнього простору належним чином відповідати на виклики глобалізації”, – зазначено у цьому документі. [9, с. 1].

Метою створення Європейського освітнього простору, з огляду на глобалізаційні процеси, постає забезпечення підготовки студентів до життя як активних громадян демократичного суспільства, до планування ними їх майбутньої кар’єри, а також можливостей для особистісного розвитку. Пріоритетним завданням вищої освіти визнається необхідність побудови і вдосконалення широкої та сучасної бази знань, стимулювання дослідницької діяльності і використання інновацій. Тенденцією, яка потребує підтримки в умовах глобалізації, вважається створення вищої освіти, орієнтованої на студента, а не на викладача.

У цьому Комюніке наголошується, що мобільність викладацького складу, студентів і випускників, яка є одним із основних положень Болонського процесу, створює можливості для особистісного розвитку, розвитку міжнародної співпраці між фізичними особами і установами, покращання якості вищої освіти і наукової діяльності та сприяння Європейського виміру [9, с. 2]. Проте сьогодні залишається чимало невіршених проблем як для європейських країн, так і для України, зокрема. Серед найбільших перешкод на шляху до забезпечення мобільності залишаються питання імміграції, ускладнений візовий режим, визнання дипломів, труднощі з отриманням дозволу на проживання та належної роботи, фінансові проблеми тощо. Вирішення частини цих проблем полягає у створенні умов для істотного збільшення спільних програм, запровадження інтегрованих навчальних курсів, а також вимагає підвищення відповідальності усіх вищих навчальних закладів за забезпечення мобільності викладацького складу і студентів, яка має бути однаковою в усіх країнах європейського простору вищої освіти.

Основним завданням Європейського освітнього простору як в межах окремої країни, так і в міжнародних масштабах, є справедливе визнання зрозумілих і порівнюваних ступенів, кваліфікацій вищої освіти, періодів навчання, попереднього навчання тощо. Україна, як і інші 37 країн-учасниць Болонського процесу, ратифікувала Конвенцію Ради Європи /ЮНЕСКО про визнання кваліфікацій вищої освіти в Європі (Лісабонську конвенцію про визнання). Сьогодні можна говорити лише про започаткування запровадження в Україні положень Лісабонської конвенції про визнання, зокрема – вже почалось формування національної системи кваліфікацій.

Протягом 2005–2007 рр. національна вища освіта продовжувала розвивальний поступ, наслідком якого стали певні позитивні результати і надбання. Так, урядом України було затверджено новий Перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, який адаптовано до потреб галузей національної економіки та до європейських вимог. З метою реалізації принципу Болонського процесу “освіта впродовж життя” групою фахівців було підготовлено проект закону про післядипломну освіту. Певні зрушення є і в напрямку розширення доступу молоді до здобуття вищої освіти, зокрема – збільшилась можливість навчання за кошти державного бюджету. Для координації та підтримки роботи органів студентського самоврядування в ВНЗ також було здійснено організаційну низку заходів. Так, набули підтримки студентські наукові конференції і форуми з питань самоврядування, що проводяться київськими і харківськими ВНЗ.

З метою організаційного забезпечення подальшої реалізації положень Болонської декларації в Міністерстві освіти і науки України підготували План дій щодо впровадження в систему вищої освіти України положень Болонського процесу на період до 2010 року, а також створено кілька структур, відповідальних за його поширення (відомча робоча група супроводу Болонського процесу у вищій освіті, міжвідомча робоча група щодо впровадження Болонського процесу, Національна група промоутерів Болонського процесу в Україні).

З 2006/2007 навчального року загальнообов’язковою складовою в організації навчального процесу у всіх вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації стала кредитно-модульна система. Проте, варто зробити неупереджені аналітичні узагальнення і об’єктивні висновки з практики виконання педагогічного експерименту з впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу, який було започатковано в 2004 році в окремих українських ВНЗ. Це дасть можливість, з одного боку, остаточно визначитись зі стратегічними напрямками модернізації національної системи вищої освіти, а з іншого, відповідно до стратегії розробити план послідовних, зважених, організаційно і фінансово підкріплених заходів з метою результативної й ефективної його реалізації. Зокрема, не втратила актуальності сьогодні необхідність подальшої розробки нормативних документів та науково-методичного забезпечення, які необхідно впровадити в навчальний процес переважної більшості вищих навчальних закладів для застосування кредитно-модульної системи.

З огляду на глобалізаційні виклики часу, маємо зазначити, що поряд з певними позитивними зрушеннями, пов’язаними з реформацією всієї освітянської галузі, ще залишається низка проблем, які потребують невідкладного вирішення. Так, висвітлюючи модернізаційні зрушення в системі вищої освіти, не можна не враховувати існуючі проблеми в системі середньої освіти, адже і якість вищої освіти, і академічна мобільність студентства, і майбутня конкурентоспроможність та працевлаштування випускників не останньою чергою залежать від того, який абітурієнт приходить до ВНЗ. Не прагнучи давати оцінку реформам у системі середньої освіти, маємо лише констатувати той факт, що через низку об’єктивних і суб’єктивних причин загальний рівень підготовки більшості випускників середніх шкіл значно знизився.

Неоднозначні наслідки для розвитку сучасної системи вищої освіти України має збільшення в перші роки незалежності кількості ВНЗ (а відповідно й ліцензованого обсягу набору студентів). З одного боку, ми маємо розглядати такий процес як позитивний. У той час, коли громіздка й консервативна система національної вищої освіти не встигала за викликами часу, поява нових ВНЗ сприяла забезпеченню доступу до вищої освіти широких верств населення. У приватних ВНЗ відбувалась підготовка і перепідготовка кадрів за новими спеціальностями для національної економіки без витрат коштів з державного бюджету. На той час недержавний сектор вищої освіти нівелював

соціальне напруження й сприяв соціальній рівновазі. З іншого боку, незавершеність низки задекларованих реформ в освітній галузі середини 90-х років ХХ століття, відсутність державного контролю за процесами комерціалізації освіти в українських реаліях сьогодні даються взнаки.

Так, за останнє десятиріччя відсоток студентів серед населення України зріс втричі, і сьогодні у середньому кожний 18–19 громадянин нашої держави належить до студентства. Аналогічні показники європейських країн значно нижчі [13]. З огляду на те, що ХХІ століття проголошене ЮНЕСКО віком освіти, цей факт можна розглядати як певне національне досягнення. Але аналітичний підхід до з'ясування українських реалій дає підстави для серйозних роздумів. Зростання кількості студентів є наслідком збільшення кількості ВНЗ та спеціальностей. Сьогодні в Україні склалася парадоксальна ситуація, коли ліцензований обсяг набору студентів до вищих навчальних закладів значно перевищує кількість випускників загальноосвітніх шкіл у поточному навчальному році. Це зумовлює прийом до вищих навчальних закладів, зокрема і державної форми власності, посередніх, а то й відверто слабких випускників загальноосвітніх закладів. Своєю чергою, це унеможлиблює засвоєння такими студентами повного обсягу програми ВНЗ і відбивається на якості підготовки фахівців.

У зв'язку з вищевикладеним постає логічне запитання: чи вистачить сьогодні більшості українських студентів теоретичних знань і практичних навичок для позиціонування себе на європейських освітніх теренах і ринку праці? Зрозуміло, що пошуки українськими студентами “кращої освіти” і кращої долі не стануть масовими через низку об'єктивних і суб'єктивних причин. Проте поставлене риторичне питання набуває ще більшої гостроти і актуальності з огляду на динамічний розвиток соціально-економічних процесів у власній державі та все зростаючі вимоги до випускників ВНЗ на глобалізованому ринку праці.

Перевиробництво фахівців окремих спеціальностей та неконкурентоспроможність випускників з низьким рівнем професійної підготовки ускладнюють їх працевлаштування на ринку праці і роблять уразливою, соціально незахищеною категорією. Подібна ситуація має не стільки локальний соціальний вимір, скільки є стратегічною загальнонаціональною проблемою. Адже праця таких спеціалістів унеможлиблює конкурентоспроможність національної економіки і суспільний прогрес, адекватне реагування держави на глобалізаційні виклики часу, зрештою, ставить під загрозу національну безпеку. Інакше кажучи, кількісні показники сучасної української вищої освіти не відповідають якісним потребам суспільства, рівень наданих освітніх послуг у вищій школі не адекватний потребам і вимогам глобалізованого сьогодення.

Саме тому найгострішою і найактуальнішою проблемою української вищої освіти в наш час постала проблема якості освітніх послуг. С.Ніколаєнко на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України (1–2 березня 2007 року, м. Харків) зазначав, що ніколи ще проблема якості освіти в Україні не мала важливого ідеологічного, соціального, економічного і технічного значення, як нині. “Висунення проблеми якості на перший план зумовлене об'єктивними чинниками: по-перше, від якості людських ресурсів залежить рівень розвитку країни та її глобальної економічної конкурентоспроможності; по-друге, якість освіти набуває все більшого значення в забезпеченні конкурентоспроможності випускників вищої школи на ринку праці”, – наголосив у своїй доповіді Міністр освіти і науки [3, с. 1].

Одним з найболючіших питань сьогодні постала проблема дефіциту на ринку праці інженерно-технічних працівників, кваліфікованої робочої сили, тобто випускників технічних ВНЗ і професійно-технічних училищ, технікумів, які мають забезпечити трудовресурсну безпеку країни. З огляду на виклики глобалізаційних процесів, особливої актуальності набуває питання створення в країні сучасної ефективної системи професійно-орієнтаційної роботи, яка мала б на меті реалізацію стратегічних та тактичних завдань. Стратегія проведення такої роботи полягає у забезпеченні національної економіки висококваліфікованим і мотивованим потенціалом трудових ресурсів. Тактичні кроки полягають у створенні умов для професійного самовизначення, обґрунтованого вибору професії, спеціальності з урахуванням здібностей та інтересів особистості. З метою створення такої системи варто реалізувати програму перспективного і поточного прогнозування потреб виробництва у фахівцях з вищою освітою та програму інформування населення щодо майбутніх потреб на ринку праці. Задля її ефективного функціонування доцільним було б залучення

до професійно-орієнтаційної роботи соціальних служб для молоді, центрів зайнятості населення, молодіжних, жіночих та інших громадських організацій.

Нагальною потребою в умовах глобалізованого світу постає необхідність адаптації національної системи кваліфікацій України до європейської системи кваліфікацій (EQF) та запровадження нових підходів до рівня знань, умінь, навичок, особистісних і професійних компетенцій випускників вищої школи.

Вирішення вищезазначених проблем можливе за умов докорінної організаційної перебудови навчального процесу у вищих навчальних закладах на засадах особистісно-орієнтованої освіти, впровадження інноваційних освітніх технологій (зокрема – технології саморегульованого навчання та розвивальних технологій професійної освіти), диверсифікації навчальних планів, використання багаторівневих індивідуалізованих навчальних планів, активізації самостійної роботи студентів, впровадження нагромаджувальної кредитно-модульної системи та розширеної шкали оцінювання знань.

Тиск глобалізації спричинив появу нових підходів до організації процесу навчання та наукових досліджень, а саме: застосування міждисциплінарного підходу, гнучкості та індивідуалізації навчання, пристосованості до нових, глобальних потреб; відповідність потребам, які стають дедалі більше стандартизованими: обов'язкова можливість порівняння рівня знань, отриманих в одному навчальному закладі, із рівнем знань, отриманих в іншому тощо.

Особливого значення в організації навчального процесу в умовах глобалізованого світопростору набувають впровадження новітніх підходів до організації практичної підготовки майбутніх фахівців та залучення студентської молоді до науково-дослідної діяльності. Це, своєю чергою, потребує сучасного матеріально-технічного та технологічного забезпечення, співпраці з роботодавцями та іншими соціальними партнерами, підтримки наукових пошуків і підготовки висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів.

Відповіддю на виклик глобалізації і, водночас умовою зростання суспільства, нації і держави, на думку В.П. Андрущенка, є фундаменталізація освіти і зміна її акцентів [1, с. 424–425]. Головним показником ефективності навчання “мають стати не просто сума знань, яку учень чи студент засвоїв у процесі навчання в школі чи вузі, а його здатність до самостійного навчання, до самонавчання, вміння користуватися джерелами і засобами інформації, його здатність постійно підвищувати рівень своєї освіти, потреба навчатись впродовж життя, залучати самостійно здобуті знання до розв'язання неординарних завдань, проблем і суперечностей власного існування” [1, с. 431].

Водночас складним і дискусійним залишається питання співвідношення фундаментальної і гуманітарної підготовки фахівців у системі вищої освіти. Дедалі частіше лунають заклики про необхідність зменшення академічного часу на вивчення дисциплін гуманітарного блоку, оскільки “...займаючи мало не третину часу підготовки бакалавра, гуманітарний блок є серйозною перешкодою на шляху до реалізації програми підготовки як фахівця з певною кваліфікацією” [3, с. 37].

Не існує жодних сумнівів у необхідності посилення фундаментальної підготовки майбутніх спеціалістів в стінах ВНЗ. Але, водночас, відповідаючи на виклик глобалізації, ми не маємо права нехтувати гуманітарною підготовкою фахівців, адже ВНЗ має сформувати професіонала в певному напрямі суспільної діяльності, який би одночасно був патріотом своєї Батьківщини, культурною, моральною, інтелектуально й духовно розвиненою особистістю. Вирішення цього питання потребує узгодження, виваженості з огляду на доцільність збереження кращих гуманістичних надбань вітчизняної системи вищої освіти.

Соціально-політична модернізація, економічні реформації, євроінтеграційні устремління нашої держави свідчать про вибір інноваційного шляху суспільного розвитку, який потребує формування нового покоління людей, здатних мислити аналітично, діяти ефективно, відкидаючи усталені стереотипи і штампи і орієнтуючись на інноваційні підходи. Глобалізаційні процеси сьогодні актуалізували проблему формування у шкільних та вузівських стінах особистості, орієнтованої на отримання та засвоєння знань, аналітичне ставлення до будь-якої інформації та критичність мислення, формування навичок соціальної взаємодії та інформаційної культури, розвиток комунікативних та організаційних здібностей, зрештою – на самостійність в прийнятті рішень.

Всі модернізаційні заходи у системі вищої освіти можуть мати позитивний результат, якщо будуть здійснюватись у правовому полі. Вочевидь стає ситуація, коли існуючий Закон України “Про вищу освіту” починає поступово відставати від потреб вищої освіти, економіки та суспільства і певною мірою уповільнює самі освітні реформи. На думку С. Ніколаєнка є два варіанти вирішення цієї проблеми: внесення фрагментарних змін і доповнень до чинної законодавчої бази або розробка нової редакції законів. “У кожного із цих варіантів є і плюси, і мінуси. У першому можна оперативно реагувати на зміни з окремих напрямів діяльності, а проходження у Верховній Раді України окремих змін до законів з процедурної точки зору легше, ніж прийняття окремого закону” – вважає Міністр [3, с. 2]. Найпродуктивнішою, за баченням С.Ніколаєнка, була б реалізація третього варіанта – ініціювання внесення окремих змін з одночасним створенням робочої групи і започаткуванням роботи над новим проектом закону.

Окрім зазначених вище проблем, вартує уваги також питання поступового набуття під тиском глобалізації системою вищої освіти ознак стандартизованості. Фактично, національні системи освіти поставлені в усьому світі перед вибором – чи намагатися зберігати власні традиції і стандарти, ризикуючи виявитися “виключеними”, чи уступити експансії динамічніших і конкурентоспроможних освітніх моделей, ризикуючи втратити значну частину власної ідентичності.

Отже, процеси глобалізації та глобальний характер сучасної освіти, який характеризується посиленням інтернаціоналізації, стандартизації, підвищенням вимог до якості освіти, а також внутрішній соціально-економічний імператив зумовлюють необхідність модернізації національної системи вищої освіти. З огляду на стратегічні пріоритети розвитку держави (ефективність соціально-економічного реформування, конкурентоспроможність національної економіки, розбудова соціально-правової держави, міжнародне визнання тощо), інтеграція вищої освіти до європейського освітнього простору стає стратегічно обумовленою і закономірною.

Поширення на ту чи іншу країну глобалізаційних процесів детермінує її економічний, соціальний та культурний розвиток. Водночас, запобігти негативним впливам глобалізації можна лише завдяки виваженій модернізаційній стратегії відповідно до національних потреб. Саме тому будь-які реформації вимагають не тільки теоретичного, а й практичного осмислення глобалізаційних викликів та їх впливу на всі сфери життя українського суспільства.

1. Андрущенко В.П. *Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю.* – К.: Знання України, 2004. – 804 с.
2. Валлерстайн І. *Кінець знаменитого миру: Соціологія ХХІ століття.* – М.: Логос, 2003. – 355 с.
3. *Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства // Матеріали до доповіді міністра освіти і науки Станіслава Ніколаєнка на підсумковій колегії МОН України (1–2 березня 2007 року, м. Харків).* – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. <http://www.mon.gov.ua>.
4. Корсак К.В. *Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів / Заг. ред. Г. Щокіна: Монографія.* – К.: МАУП-МКА, 1997. – 208 с.
5. Кремень В. *Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати.* – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
6. Кремень В. *Освіта і наука в Україні: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи).* – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
7. Михальченко М. *Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи.* – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2004. – 488 с.
8. Михальченко М. *Філософія освіти і соціокультурна теорія // Філософія освіти.* – К.: Майстер-клас, 2005. – № 1. – С. 38–51.
9. *На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації // Комюніке Конференції Міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти.* – Лондон, 16–19 травня 2007 року. – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. <http://www.mon.gov.ua>.
10. Рижак Л. *Філософія освіти на рубежі тисячоліть: проблеми та перспективи // Вісн. Львів. ун-ту. Філософські науки.* – 2007. – Вип. 10. – С. 19–29.
11. Тойнбі А. Дж. *Постиження історії: Избранное / В.И. Уколова (ред.), Е.Д. Жарков; Пер. с англ. Д.Э. Харитонович (ред.).* – М.: Айрис Пресс, 2003. – 638 с.
12. Тоффлер Е. *Шок майбутнього.* – М.: ООО “Издательство АСТ”, 2002. – 557 с.
13. Штомпка П. *Соціологія соціальних змін / Інститут “Открытое общество” / В.А. Ядов.* – М.: Аспект Пресс, 1996. – 416 с.
14. *Statistical Information on Higher Education in Central and Eastern Europe.* – 2003–2004. – <http://www.cepes.ro>.